

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕЛЕМЕНТІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ: НА ПРИКЛАДІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

GENERAL CHARACTERISTICS OF THE ELEMENTS OF THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF A LAW ENFORCEMENT OFFICER: ON THE EXAMPLE OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

**Замрига А.В., д.ю.н., доцент,
професор кафедри публічного та міжнародного права,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID ID: 0000-0001-8919-6633**

**Попова С.М., д.ю.н., професор,
професор кафедри правоохоронної діяльності та поліцейстики,
Харківський національний університет внутрішніх справ**

**Сердюк Є.В., к.ю.н., доцент кафедри галузевого права
та загальноправових дисциплін,
Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
ORCID ID: 0000-0002-5467-7207**

У статті на прикладі Національної поліції України розглянуто елементи адміністративно-правового статусу працівника правоохоронного органу. Доведено, що адміністративно-правовий статус поліцейського як представника правоохоронного органу складається з п'яти ключових елементів, які визначають його правовий статус, регламентують діяльність та забезпечують відповідальність за порушення закону. Перший елемент – це процедура добору на посаду, що включає встановлення вимог до кандидатів, проведення конкурсів, медичних та психофізіологічних обстежень, а також спеціальні перевірки. Призначення на посади поліцейських здійснюється на підставі наказів керівництва відповідно до вимог Міністерства внутрішніх справ України. Другий елемент – повноваження поліцейського, які регулюються Законом України «Про Національну поліцію» та охоплюють захист життя і здоров'я громадян, підтримання правопорядку, застосування сили та спеціальних засобів, проведення огляду осіб і речей, затримання порушників, забезпечення дотримання правил дорожнього руху тощо. Третій елемент – порядок проходження служби, що передбачає службу на різних посадах, навчання, відрядження, а також підпорядкування керівництву. Переведення та звільнення поліцейських здійснюються відповідно до наказів керівництва поліції. Четвертий елемент – гарантії професійної діяльності, які передбачають, що поліцейський є представником держави, його законні вимоги є обов'язковими для виконання, а його діяльність захищена від стороннього втручання. П'ятий елемент – це юридична відповідальність, яка включає кримінальну, адміністративну, дисциплінарну, цивільно-правову та матеріальну відповідальність за невиконання або неналежне виконання службових обов'язків. Відповідні види відповідальності регулюються законодавством, що забезпечує дотримання правопорядку та законності.

Ключові слова: адміністративна діяльність, адміністративно-правовий статус, відповідальність, добросовісність, компетенція, людиноцентризм, обов'язки, повноваження, професійність, публічне адміністрування, права, правоохоронна діяльність, гарантії.

The article examines the elements of the administrative-legal status of a law enforcement officer using the example of the National Police of Ukraine. It has been proven that the administrative-legal status of a police officer, as a representative of a law enforcement agency, consists of five key elements that define their legal status, regulate their activities, and ensure responsibility for violating the law. The first element is the selection procedure, which includes setting requirements for candidates, conducting competitions, medical and psychophysiological examinations, as well as special checks. Appointments to police positions are made based on orders from leadership in accordance with the requirements of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. The second element is the powers of a police officer, which are regulated by the Law of Ukraine "On the National Police" and include the protection of citizens' lives and health, maintaining law and order, using force and special means, inspecting individuals and items, detaining offenders, ensuring compliance with traffic rules, among others. The third element is the procedure for service, which involves serving in various positions, training, business trips, as well as subordination to leadership. Transfers and dismissals of police officers are carried out in accordance with the orders of the police leadership. The fourth element is the guarantees of professional activity, which provide that a police officer is a representative of the state, their lawful demands must be followed, and their activities are protected from outside interference. The fifth element is legal responsibility, which includes criminal, administrative, disciplinary, civil, and material responsibility for failing to properly perform their duties. The respective types of responsibility are regulated by legislation, which ensures compliance with law and order and legality.

Key words: administrative activities, administrative-legal status, competence, duties, honesty, human-centeredness, legal responsibility, law enforcement activities, powers, professional ethics, public administration, rights, safeguards.

Вступ. Актуальність наукового аналізу проблеми елементів адміністративно-правового статусу працівника правоохоронного органу на сучасному етапі розвитку українського суспільства обумовлена складністю та динамічністю завдань, які стоять перед цими органами. Національна поліція України є найбільш чисельною складовою правоохоронних органів, кількісний склад яких становить близько двохсот тисяч осіб. У нинішніх умовах вони виконують не лише правоохоронні функції, спрямовані на захист правопорядку, запобігання та боротьбу зі злочинністю, але й оборонні функції, що є надзвичайно важливими в умовах повномасштабного російського вторгнення.

Правоохоронні органи в Україні, зокрема Національна поліція, діють на основі Конституції та законів України, забезпечуючи неухильне дотримання принципу законності. У мирний час ці органи виконують функції захисту прав громадян, забезпечення громадського порядку та протидії злочинності, але в умовах воєнного стану їхні функції зазнають суттєвих змін та уточнень. Зокрема, додатково до правоохоронної діяльності, вони здійснюють заходи із захисту державного суверенітету, забезпечення громадської безпеки та охорони стратегічних об'єктів.

Огляд останніх досліджень. До певних аспектів проблеми адміністративно-правового статусу працівника пра-

воохоронного органу звертали свою увагу вчені Н. Армаш, А. Авторгов, О. Безпалова, Д. Берестень, В. Білоус, І. Бородин, В. Галунко, В. Гриценко, С. Дмитренко, Н. В. Дараганова, Н. І. Жовтень, М. Кінаш, Я. Колесник, А. Ключко, В. Ковальська, В. Люх, К. Мух, А. Русецький, О. Салманова, І. Суховетрук, М. Шапоренко, С. Шоптенко, І. Харь, О. Циганов, О. Ярмач та ін. Проте, за межами їх аналізу залишилися важливі для сьогодення виклики в аналізованій нами сфері.

Отже, запропонована тема наукового дослідження полягає в необхідності уточнення й адаптації елементів адміністративно-правового статусу працівників правоохоронних органів (на прикладі Національної поліції України) відповідно до нових реалій українського суспільства та держави в умовах російсько-української війни.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі теорії адміністративного права та чинного законодавства сформулювати новітні елементи адміністративно-правового статусу працівника правоохоронного органу на прикладі Національної поліції України.

Виклад основних положень: Для визначення складових правоохоронних органів в Україні на основі чинного законодавства слід звернутися до Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». Згідно з ним правоохоронні органи визначаються як «органи прокуратури, Національної поліції, Служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи й установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції». Зазначено, що цей перелік не є вичерпним, а законодавець відносить до правоохоронних органів державні органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [1].

Наукові підходи до визначення кола правоохоронних органів базуються на функціональному аналізі їх діяльності, правових підставах і завданнях, які вони виконують. Згідно з дослідженнями, правоохоронні органи – це державні органи, головною функцією яких є здійснення правоохоронної діяльності. Ця діяльність передбачає забезпечення правопорядку, захист прав і свобод громадян, боротьбу зі злочинністю та виконання інших завдань у сфері безпеки. Основними функціями правоохоронних органів є охорона громадського порядку, проведення оперативно-розшукових заходів, досудове слідство, підтримка безпеки держави та захист прав громадян. Серед таких органів виділяють суди, прокуратуру, органи внутрішніх справ, служби безпеки, органи юстиції, митниці, а також інші державні установи, що виконують правозахисні та правозастосовні функції. Деякі науковці вважають, що правоохоронні органи – це державні установи, які виконують правозастосовні або правоохоронні функції, включаючи виявлення й припинення правопорушень та виконання покарань. Інші автори наголошують на тому, що правоохоронні органи повинні займатися забезпеченням правопорядку, виявленням і припиненням правопорушень, а також захистом державної безпеки. Тим самим, на думку А. Ключко, науковий зміст поняття «правоохоронний орган» охоплює державні інституції, які відповідно до законодавства України мають правоохоронні, правозахисні та правозастосовні функції, а також спеціалізовані органи, що здійснюють правоохоронну діяльність у різних сферах, таких як прокуратура, суди, поліція, митна та прикордонна служби [2].

Отже, в умовах сьогодення до основних правоохоронних органів в Україні слід віднести прокуратуру, яка забезпечує нагляд за дотриманням законів і прав громадян; Національну поліцію, яка відповідає за охорону громадського порядку, боротьбу зі злочинністю та забезпечення

безпеки громадян. А також: Службу безпеки України; Військову службу правопорядку; Національне антикорупційне бюро України; органи охорони державного кордону; органи доходів і зборів, що здійснюють митний контроль та нагляд за сплатою податків; органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, які відповідають за виконання судових рішень та утримання осіб під слідством; органи державного фінансового контролю, рибоохорону та державну лісову охорону. Хоча наведений перелік не є вичерпним, оскільки законодавець може віднести до правоохоронних органів інші державні інституції, які виконують правозастосовні або правоохоронні функції.

У юридичній літературі існують певні тенденції до розкриття індивідуального статусу службової (публічної) особи в адміністративному праві. Так, професор Н. Армаш розкриває, що адміністративно-правовий статус особи – це сукупність прав, обов'язків і відповідальності, які встановлюються нормами адміністративного права. Це правове положення особи, яке зумовлене її функціями в організації виконавчої влади або публічного адміністрування. Статус передбачає можливість приймати управлінські рішення і нести відповідальність за їх виконання. На думку вченої, адміністративно-правовий статус особи складається з трьох основних елементів: правосуб'єктності, як здатності особи виступати суб'єктом адміністративно-правових відносин, що виникає з моменту призначення на посаду; компетенції, яка складається із системи юридично закріплених прав та обов'язків особи на посаді, які дозволяють виконувати визначені законом функції, та відповідальності, як обов'язку особи нести юридичну відповідальність за результати своєї діяльності відповідно до повноважень [3].

А. Авторгов доводить, що адміністративно-правовий статус публічної особи включає сукупність прав і обов'язків, наданих особі в межах адміністративних правовідносин, які визначають її правове становище у відносинах із суб'єктами публічного адміністрування. Цей статус відображає роль особи в державному апараті, ступінь її правової активності та обов'язкову підпорядкованість у випадках, передбачених законодавством. На думку вченого, елементи адміністративно-правового статусу особи включають: а) правосуб'єктність (службову правоздатність і дієздатність); б) права, які визначають межі діяльності особи; в) обов'язки, що характеризують відповідальність за реалізацію своїх повноважень; г) компетенцію, яка визначає функції, права та обов'язки особи; д) юридичну відповідальність за неналежне виконання обов'язків або правопорушення. Порядок і підстави виникнення адміністративно-правового статусу особи залежать від нормативно-правових актів, які регламентують її діяльність і повноваження в межах державної служби або інших органів публічного адміністрування, зазвичай передбачаючи призначення, укладення трудових договорів, затвердження на посадах або виконання певних адміністративних дій у межах публічних правовідносин [4].

Н. Дараганова трактувала адміністративно-правовий статус посадової особи як сукупність її прав, обов'язків, гарантій та відповідальності, визначених і закріплених нормами адміністративного права. Цей статус регулює взаємодію особи з державними органами та органами місцевого самоврядування, а також впливає на можливості реалізації її прав у конкретних умовах державного управління. Елементами адміністративно-правового статусу особи є: права, які визначають свободи та можливості особи в адміністративних правовідносинах; обов'язки, що регулюють поведінку особи та її дії щодо виконання вимог адміністративного законодавства; гарантії, які передбачають засоби забезпечення та захисту прав і свобод особи; юридична відповідальність, яка визначає можливі наслідки та санкції за порушення адміністративно-правових норм. Адміністративно-правовий статус особи

виникає на підставі адміністративних актів та норм, які регулюють відносини в публічному адмініструванні. Підставами для виникнення такого статусу є: факт громадянства або постійного проживання, який встановлює основні права та обов'язки особи в межах держави; отримання адміністративного дозволу або ліцензії; прийняття на службу в органи публічного адміністрування [5].

Отже, згідно з доктринальними положеннями можна узагальнити, що елементами адміністративно-правового статусу службової (посадової) особи є: правосуб'єктність, як здатність особи виступати суб'єктом адміністративно-правових відносин, що виникає з моменту її призначення на посаду. Включає в себе правоздатність (можливість мати права та обов'язки) і дієздатність (можливість самостійно реалізувати права та нести відповідальність). Компетенція, як комплекс юридично закріплених прав та обов'язків службової особи, які дозволяють їй виконувати відповідні функції. Це включає повноваження особи в межах публічного адміністрування, що визначають її можливість приймати управлінські рішення і нести відповідальність за їх виконання. Обов'язки у формі системи дій, які службова особа повинна виконувати для належного виконання своїх функцій. Права, як елемент, що визначає можливість службової особи в адміністративних відносинах. Відповідальність, яка визначає обов'язок особи нести юридичну відповідальність за результати своєї діяльності або за вчинені правопорушення. Гарантії, що включають засоби захисту прав і свобод службової особи, а також інструменти забезпечення виконання її обов'язків у відповідності до адміністративного права.

Однак на практиці ситуація є більш складною. Так, згідно з Законом України «Про Національну поліцію», можна виділити наступні елементи правового статусу поліцейського як службової особи правоохоронного органу. Перший – це добір на посаду, як підстав та порядку виникнення повноважень, які визначаються порядком призначення, визначення вимог до кандидатів, проведення конкурсу та їх атестування. Призначення на посади поліцейських здійснюється наказами керівників поліції відповідно до номенклатури посад, затвердженої Міністерством внутрішніх справ України. Кандидатами на службу можуть бути громадяни України віком від 18 років з повною загальною середньою освітою, які володіють українською мовою та відповідають вимогам фізичної, професійної і моральної підготовки. Обов'язковою умовою є проходження медичних, фізичних та психофізіологічних обстежень, тестування на поліграфі та спеціальних перевірок. Для забезпечення прозорості відбору на службу створюються постійні поліцейські комісії, до складу яких входять представники Міністерства внутрішніх справ України, поліції та громадськості [6;7].

Другий класичний елемент згідно з теорією адміністративного права – це повноваження правоохоронного органу. Індивідуальні повноваження поліцейського в Україні визначаються Законом України «Про Національну поліцію». Вони охоплюють широке коло дій, які поліцейський може виконувати у межах службових повноважень для забезпечення правопорядку та безпеки громадян. Основні індивідуальні повноваження поліцейських включають зобов'язання захищати життя, здоров'я, права та свободи громадян, інтереси суспільства і держави від протиправних посягань; надавати допомогу громадянам, які опинилися у небезпеці, в тому числі забезпечувати першу медичну допомогу до прибуття медичних служб. Поліцейські мають право здійснювати патрулювання, перевіряти документи, вести роз'яснювальну роботу серед населення, затримувати осіб, які підозрюються у скоєнні правопорушень; затримувати осіб за підозрою у скоєнні правопорушень на визначений законом строк; застосовувати силу, спеціальні засоби (наручники, кийки, слезозгінний газ тощо) та вогнепальну зброю у випадках, визна-

чених законом, наприклад, для захисту життя чи здоров'я, відбиття нападу або припинення правопорушень. Проведення огляду осіб та їхніх речей – поліцейські можуть проводити огляд особи, її речей, транспорту та житлових приміщень у випадках, передбачених законом, наприклад, якщо є підозра, що особа має при собі небезпечні предмети або наркотичні речовини. Вони також мають право забезпечувати громадський порядок під час масових заходів, здійснювати патрулювання в громадських місцях, попереджати правопорушення та забезпечувати дотримання правил дорожнього руху [8].

Третій – порядок проходження служби поліцейськими. Поліцейські проходять на службу на посадах у різних органах поліції, під час навчання, відряджень або перебування в розпорядженні. Вони мають відповідні права та обов'язки, зокрема, підкоряються тільки безпосереднім керівникам, а їхні законні вимоги є обов'язковими для виконання. Призначення, переведення та звільнення поліцейських здійснюються наказами керівників поліції. Переміщення поліцейських можливе на вищі, рівнозначні або нижчі посади з різних підстав, включаючи результати атестації, скорочення штату або за власним бажанням. Поліцейський не може займатися іншою оплачуваною діяльністю, окрім науково-педагогічної чи творчої.

Четвертий – це гарантії професійної діяльності поліцейських. Вони передбачають, що поліцейський є представником держави, а його законні вимоги обов'язкові для виконання всіма особами. Поліцейський підпорядковується лише безпосередньому та прямому керівнику, втручання в його діяльність заборонено. Поліцейський надає пояснення та матеріали лише у випадках, визначених законом. Він не може виконувати обов'язки, не передбачені законом. Неправомірні дії проти поліцейського мають наслідком відповідальність за законом. Поліцейські забезпечуються належними умовами для виконання обов'язків і користуються правом на грошове забезпечення та соціальний захист [6].

П'ятий – це юридична відповідальність поліцейських. Вона регулюється законодавством, у першу чергу Законом України «Про Національну поліцію» та іншими нормативно-правовими актами, які визначають види відповідальності за невиконання або неналежне виконання службових обов'язків. Основні засади юридичної відповідальності поліцейських полягають у тому, що вона є різновидом державного примусу і спрямована на забезпечення законності та правопорядку. Поліцейські несуть кримінальну, адміністративну, цивільно-правову, матеріальну та дисциплінарну відповідальність залежно від характеру правопорушення [6; 9].

Висновки: Отже, адміністративно-правовий статус поліцейського як працівника правоохоронного органу включає п'ять основних елементів, які формують його правове положення, регулюють його діяльність і забезпечують відповідальність за порушення закону. Перший елемент – це добір на посаду, який передбачає проходження поліцейським процедури відбору, що включає визначення вимог до кандидатів, конкурсні процедури, медичні та психофізіологічні обстеження, а також спеціальні перевірки. Призначення на посади здійснюється відповідно до наказів керівництва поліції та вимог, затверджених Міністерством внутрішніх справ України. Другий елемент – це повноваження, які регулюються Законом України «Про Національну поліцію». Повноваження поліцейського включають захист життя і здоров'я громадян, підтримку правопорядку, застосування сили та спеціальних засобів у випадках, передбачених законом, а також проведення огляду осіб і речей, затримання порушників, участь у масових заходах і забезпечення дотримання правил дорожнього руху. Третій елемент – це порядок проходження служби, який передбачає, що поліцейські проходять службу на різних посадах, під час

навчання та відряджень. Вони мають права та обов'язки, пов'язані з підпорядкуванням керівникам, а переведення та звільнення поліцейських здійснюються на основі наказів керівництва поліції. Четвертий елемент – це гарантії професійної діяльності поліцейського, які передбачають, що поліцейський є представником держави, а його законні вимоги обов'язкові для виконання всіма громадянами. Він підпорядковується лише безпосереднім керівникам, а його

діяльність захищена законом від втручання. П'ятий елемент – це юридична відповідальність, яка полягає в тому, що поліцейські несуть різні види відповідальності, включаючи кримінальну, адміністративну, дисциплінарну, цивільно-правову та матеріальну, за невиконання або неналежне виконання своїх обов'язків. Ці види відповідальності регулюються відповідним законодавством, яке передбачає дотримання правопорядку і законності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3781-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994 р. № 11. Ст. 50.
2. Ключко А. М. Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми. Харків. 2019. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2019/pdf/6.pdf
3. Армаш Н. О. Адміністративно-правовий статус керівників органів виконавчої влади: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ: *Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України*, 2005. URL: <https://www.example-link.com>
4. Авторгов А. М. Адміністративно-правовий статус державного виконавця: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ: *Київський національний університет внутрішніх справ*. 2008. URL: <https://knuvs.edu.ua/autorhov/2008/administrativno-pravovyi-status-derzhavnoho-vykonavtsia>
5. Дараганова Н. В. Адміністративно-правовий статус екіпажу повітряного судна України: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ: *ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»*, 2009. URL: <https://knuvs.edu.ua/daraganova/2009/administrativno-pravovyi-status-ekipazhu-povitrianoho-sudna>
6. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року №580-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 40-41. ст. 379.
7. Берестень Д. Г. Добір на посаду поліцейського: територіальний та матеріально-фінансовий аспект. *Юридична наука* 2020. № 4 (106). Том 1. С. 64-70. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-106-4-1.08
8. Салманова О. Ю. Підготовка охоронців правопорядку в Харкові (1917–2017 рр.). *Харківський університет внутрішніх справ*. 2017. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
9. Мух К. Б. Види юридичної відповідальності працівників поліції. *Серія: Право*. 2021. № 1 (71). С. 79-86. URL: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2021.1.13>